

визначальним у розвитку особистості та сприяє активній соціалізації людини в демократичних суспільствах.

Література:

1. Основи теорії гендеру: навчальний посіб. / ПРООН; Київ. ін.-т гендер. досліджень; відп.ред. М.М. Скорик. Київ: Вид-во «К.І.С.» 536 с. http://gender.at.ua/_Id/1/186_osnovy_teorii_g.pdf&ved=
2. Гендерний рівень STEM освіти. Свідерський Ю.Ю., Свідерська Г.М. STEM освіта та шляхи її впровадження в освітній процес С.20-23 <http://elar.edu.te.ua/8080/bitstream/123456789/4990/2/svidersyuka.pdf>.
3. Стратегія упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020» <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-jbgovorennya/2016/proekt-gendernoyi-strategiyi.doc>
4. Global Gender Gap Report 2022 World Economic Forum 374p. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf&ved=

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-3>

TO THE QUESTION OF THE SYSTEM OF SCIENTIFIC CATEGORIES IN JURISPRUDENCE

ДО ПИТАННЯ СИСТЕМИ НАУКОВИХ КАТЕГОРІЙ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Mytrofanov I. I.

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of
Fundamental and Branch
Juridical Sciences
Kremenchuk Mykhailo Otrohradskyi
National University
Kremenchuk, Ukraine*

Митрофанов І. І.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних
і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний
університет імені Михайла
Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Юридична наука та правнича практика справедливо визнаються провідними формами дослідження правової дійсності. Ці галузі діяльності людини діалектично взаємопов'язані між собою. Причому для юридичної науки пріоритетним є завдання формування такої системи

теоретичного знання, що в змозі реалізувати практично-прикладне призначення, цілеспрямовано впливати на практичний розвиток суспільних відносин. У цій процедурі особливого значення набувають юридичні категорії, що вибудовують фундамент як теоретичної, так і практичної юридичної діяльності. Український соціум, визнавши демократичне підґрунтя для своєї перспективи, обрав за власну мету – розбудову правової держави. Крокуючи цим шляхом, знаходячись в постійному пошуку оптимального розв'язання загальних і конкретних проблем держави та права, законотворці створюють нормативно-правову базу для реформування багатьох сфер громадського життя. Проте будь-які реформи, що відображаються в практичній площині, не відбуваються і не можуть бути реалізовані, якщо не ґрунтуються на теоретичному фундаменті, юридичних категоріях.

У цьому зв'язку понятійно-категоріальний апарат юридичної науки та правничої практики є тією сукупністю накопичених знань про право, що надає якісну визначеність правовому мисленню, становить опорні, вузлові аспекти в структурі фундаментального знання про право та правову дійсність взагалі, виражає найзагальніші закономірності їх добування, функціонування та розвитку. Через висловлене юридичні категорії (система юридичних категорій) виокремлюються у відносно самостійну генеральну та найфундаментальнішу частину юридичного знання, що накопичується в соціумі, що, своєю чергою, може становити предмет для їхнього особливого наукового вивчення.

О.І. Коровайко вказує на те, що понятійно-категоріальний апарат – це явище, яке має характер системи, основою якої є відповідні категорії, а поняття слугують засобом розкриття категорій та встановлення зв'язків між елементами понятійно-категоріальної системи. Виходячи із такого погляду, вчений наполягає на тому, що уможлиблюється побудова певного понятійно-категоріального ланцюга (категорія – поняття, що вона охоплює), який описує відповідну теоретичну концепцію або теорію чи характеризує практичну площину її реалізації. Такий підхід дозволяє всі поняття та категорії, які стосуються сфери кримінального провадження, систематизувати та встановити взаємозв'язки і відповідність їх змістовного навантаження між собою [1, с. 110].

А.М. Васильєв юридичні категорії розглядає як «структурні понятійні ланцюги», виділяючи опорні групи категорій: норми права, система права, форма (джерело) права, законність, реалізація права, правові відносини, правовий порядок, а так само групи категорій: правовий генезис, історичний тип права, функціональний розряд категорій механізму правового регулювання, засад права, а також

говорить про парні правові категорія, включаючи до них норму права та правові відносини [2]. О.О. Рудаков указує на те, що «як підстави описування системи юридичних категорій мають виступати стійкі, об'єктивні зв'язки, що повторюються (закони) як між явищами об'єктивно існуючої державно-правової дійсності, так і між категоріями, що відображають цю дійсність. У виборі вихідної системотворчої юридичної категорії дозволяє підхід, у межах якого має бути обрана наукова категорія, що максимально повно й узагальнено фіксує буття не лише права, але й держави, їх зв'язки та взаємні переходи. Така юридична категорія повинна охоплювати власним обсягом обсяги інших категорій і понять, що розкривають її зміст. Здебільшого, на думку О.О. Рудакова, слід використовувати як фундаментальну й узагальнюючу категорію «державно-правова організація соціуму» або «державно-правова система». Ці категорії найбільш узагальнені для держави та права, відображають їхнє буття. Разом із тим вони описують внутрішні та зовнішні зв'язки та взаємовідносини держави, права й інших явищ дійсності [3, с. 62–63].

У цьому контексті необхідно зазначити, що особливості предмета юридичної науки цілком допускають використання поняття «правова система соціуму» тому, що предметом юридичної науки є сутнісні характеристики (риси) права та держави в їх понятійно-правовому розумінні та вираженні; це поняття права, що вміщує відповідне правове поняття держави, що й відображає сутнісні риси права та держави. Отож, дефініція правової системи може предстати в статусі повноцінної центральної категорії юридичної науки, що встановлює її категоріальне коло [4, с. 59–77]. Під правовою системою розуміється конкретно-історично обумовлений комплекс усіх взаємопов'язаних правових явищ (норм права, юридичних установ, правосвідомості та правової культури, юридичної практики тощо), які функціонують в певній країні [5, с. 317].

О.О. Рудаков вважає, що порядок розвірчування системи юридичних категорій, а отже, встановлення зв'язків між ними можна представити так: за головною (відправною) категорією розташовуються основні правові категорії, які тією чи іншою мірою відносяться до будь-якої держави та права, до всіх стадій їх перспективи, далі розміщуються пов'язані з основними категоріями ті категорії, які розкривають їхню структуру, функції, форму, генезис тощо, і нарешті, відображаються й менш загальні підсистеми правових понять [3, с. 63]. При цьому прослідковується застосування дедуктивного підходу – від загального до конкретного. У цьому зв'язку викає питання, а чому неможливим є

зворотній підхід? Видається вірнішим скористатися філософським поділом усіх категорій на три типи: кордонні результати аналізу, кордонні результати синтезу та кордонні результати узагальнення [6, с. 6–8]. Також слід скористатися і концепцією категорій А.М. Книгіна, згідно з якою кожна юридична категорія використовується разом зі своєю парою, своїм «опонентом», і при цьому така пара розділяє всю правову дійсність на дві неперетинні частини [7, с. 49].

І.С. Смазнова, досліджуючи агресію і толерантність, як парні юридичні категорії, обирає таку логіку дослідження: на першій стадії в межах аналізу агресії або толерантності як самостійного явища виділені такі етапи, як описування ознак явища, виявлення його форми і змісту, значення, видів і тощо. В межах другої стадії можуть бути виокремлені етапи виявлення окремих рис парності юридичних категорій. На третій стадії можливе виділення таких етапів, як дослідження спільних ознак парних явищ чи процесів, їх специфіки, проблем внутрішньої і зовнішньої взаємодії, абсолютизації тощо. На четвертій стадії встановлюється складна внутрішня їх взаємодія, аналізується їх включення у взаємозв'язок вищого рівня. При цьому розкриється їх єдність в межах однієї і тієї ж сутності, яка взаємодіє з іншою, протилежною собі системою [8, с. 242].

Поєднання висловлених поглядів на систематизацію юридичних категорій цілком відповідає визначенню такої категорії як найширших за обсягом узагальнення абстрактних фундаментальних понять юридичної науки, зміст яких визначається своєрідністю предмета юридичної науки, що постають перед нами як складовий елемент методу юриспруденції, цілісна теорія об'єкта державно-правової організації соціуму. У разі, якщо як головну юридичну категорію представляти правову систему – цілісне коло правових явищ і процедур, взаємозалежних і взаємообумовлених, що юридично впливають на суспільні відносини, і позиціонують її як кордонний результат синтезу, протистояти їй буде категорія, яка віддзеркалює ту дійсність, на яку спрямований цей вплив, отже, предмет правового регулювання. У разі, якщо вести розмову відносно категорій як кордонних результатів аналізу, як пару цього щабля слід уважати, для прикладу, норму права й юридичний факт, суб'єктивне юридичне право та суб'єктивний юридичний обов'язок, заборону й її додержання як форма реалізації тощо. Як кордонні результати узагальнення можна розглядувати форму права, систему права, правову свідомість, правові відносини, юридичну відповідальність тощо. Безперечно, подібна систематизація юридичних категорій виглядає зразковою, робочою, своєрідним нарисом, начерком

у межах дослідження загальних питань методології й організації наукових досліджень в сфері юриспруденції, і така система вимагає подальшого розроблення.

Література:

1. Коровайко О.І. Формування понятійно-категоріального апарату кримінального процесу на прикладі реалізації міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні. Наше право. 2016. № 1. С. 107–113.

2. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. Москва : Юридическая литература, 1976. 264 с.

3. Рудаков А.А. Парные юридические категории: теория прав и обязанностей : монография. Москва : Проспект, 2016. 232 с.

4. Куликов Е.А. Философские категории в правовой науке и правовые категории: проблемы теории и методологии. Юридические исследования. 2017. № 10. С. 59–77.

5. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

6. Левин Г.Д. Философские категории в современном дискурсе. Москва : Логос, 2007. 224 с.

7. Книгин А.Н. Учение о категориях : учеб. пособие. Томск : Изд-во Том. ун-та, 2002. 292 с.

8. Смазнова І.С. Агресія і толерантність : філософсько-правовий дискурс : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 378 с.,